

BİR TATAR YAZARIN TRAJEDİSİ

REİS DAVUTOV

Asrın başında eline kalem alıp halka irfan dağıtma yolunda yorulmaksızın hizmet eden ve nihayet edebî eserleri, daha çok da *Bolgançık Yıllar* ve *Mohacırlar* isimli tarihî romanlarıyla Tatar edebiyatı hazinesine büyük bir pay bırakan bu kabiliyet sahibinin nüfuzlu ismi ve sanat mirası Sovyet devrinde uzun yıllar boyunca halktan gizlendi. Sadece bununla da kalmayıp onun eserlerinin büyük bir kısmı, totaliter rejim şartlarında tamamen kayboldu. Bu bakımdan Mehmüt Galev'in çok tabakalı hayat yolu ve trajik hayatı, otuzlu yıllardaki repressiyalar girdabında haksız yere helâk edilen tatar kültür adamlarının çoğunun kaderine benzer.

M.Galev, Tatarların büyük maarifçisi tarihçi Şihabetdin Mercani'nin çok yakın akrabasıdır. Yazarın dedesi, Ş.Mercani'nin öz kardeşidir. Ekim İhtilâline kadar, M.Galev'de, yazar ve gazeteci olarak, yazdığı eserleri "Mercani" imzasıyla bastırmıştır.

M.Galev'in doğum yeri (1886) Tataristan'ın Arça rayonundaki Taşkiçüv köyüdür. Burada, ilk mektebi babası Galevetdin hocadan okuduktan sonra Kazan'daki yüksek medreseyi tamamlar. Ardından, on yedi yaşındaki genç, 1903 yılında kendi hayatını kendisi kazanmak maksadıyla Astırhan'a gider ve buradaki Tatar mekteplerinden birinde muallim olarak çalışmaya başlar. M.Galev, Astırhan'da 1907'nin sonlarına kadar yaşar. Burada kaldığı üç dört yıl boyunca şehrin hür fikirli aydınlarıyla daima yakın ilişkide bulunması, merkezdeki demokrat ruhlu müslüman gençlerin organize ettiği millî , medenî ve edebî sanat akşamlarında tiyatro gösterilerine katılması, gizli cemiyet toplantılarına iştirak etmesi, pek tabiidir ki genç adamın dünyaya bakışının, sosyal ve siyasî temayüllerinin belli bir istikamette şekillenmesine yardım eder. Ayrıca, Bakû'de çıkmakta olan *Şerkıy Rus* ve 1906'dan itibaren Astırhan'da neşredilmeye başlanan *Borhanü'l-Terekkiy* gazetelerine makaleler yazarak, 1907'deyse *Tup* isimli bir mizah dergisinin çıkarılmasına bizzat iştirak ederek, gazetecilik sahasında büyük tecrübe kazanır.

Millî ve medenî cemiyetler ve sol eğilimdeki gruplarla bağlantılı olduğu, daha çok da ilk sayısından itibaren zan altına alınan ve üçüncü sayısından sonra kapatılan *Tup* dergisinin çıkarılmasına katıldığı için M.Galev, Astırhan ohrankası¹ tarafından takibata alınır ve daimi gözetim altında tutulur; bir süre sonra ohranka onu muallimlik hakkından mahrum etmeyi de başarır. Hayatını sürdürmek için zarurî ve nihaî maddî kaynak mevkisinden, muallimlik işinden kovulan M.Galev, nihayet 1907'nin sonlarında Astırhan'ı terk edip Orenburg şehrine gelir.

Orenburg devri (1907-1918) M.Galev'in hayatının dış bakımdan en rahat ve korkusuz, iş ve sanat açısından geniş meydan ve imkânların açıldığı yılları olmuştur demek için epeyce sebep vardır. Öncelikle, Orenburg şehri, o devir Tatar medeniyetinin en büyük merkezlerinden birisi olarak kabul edilir. Burada çok sayıda Tatar okumuşunun, edebiyat ve kültür adamının beşiği olan meşhur *Höseyiniye* medresesi ile 1900 yılında Gıylman Kerimi'nin temelini attığı ve faaliyetlerini her geçen yıl artırmakta olan Tatar matbaası vardır. Hayatın her sahasına, dünyadaki her yeniliğe ve değişime dair objektif malûmatlarla okuyucuları tanıştıran Tatar halkının bilinçlenmesine, millî, içtimaî ve siyasî bakışların açık ve belirgin hâle gelmesinde gayet başarılı tesirler yapan meşhur *Vakit* gazetesi ve *Şura* dergisi de bu şehirde çıkarılır. Yine burada, XX. asır Tatar edebiyatının ünlü temsilcileri Dermend, F.Kerimi, Ş.Möhemmedev, Ş.Kamal, C.Velidi, G.Segdi, S.Sünçele, Y.Veli, B.Şeref, K.Bekir, R.Fehretdin vb. yaşamaktadır. M.Galev'in hayatını sürdürmek için Orenburg'u seçmesinde, bunları göz önünde bulundurması pek tabîdir.

M.Galev, Orenburg'a geldikten sonra, meşhur *Kerimev-Höseyinevler* matbaa ve ticaret şirketinde mürettip ve musahhah olarak çalışmaya başlar. Daha sonra, 1909-1913 yılları arasında, aynı şirketin kitap mağazasında satıcı olarak çalışır, 1914'teyse *Bilik* isimli hususî bir yayın evi açıp 1918'e kadar bu işi idare eder. Orenburg'da, M.Galev'in gazetecilik ve yayıncılık faaliyeti daha geniş bir yol alır. Kendisinin söylediğine göre, o "İhtilâle kadar çıkan Tatarca gazete ve edebî dergilerin hepsiyle yazışır". 1915-1918 yıllarında kendi yayıncılığı ve yazarlığında neşredilen *Karmak* dergisindeki makale, edebî yazı ve fıkraların

¹ ohranka: 1917 Ekim İhtilâline kadar Rusya'da faaliyet gösteren gizli polis teşkilatı (aktaranın notu).

büyük bir kısmı kendisi tarafından yazılır. *Kerimev-Höseyinevler* kitap şirketinin bastırıldığı ve *Bilik* yayın evinin siparişiyle çıkan kitapları tanıtmak maksadıyla, gündelik basında sık sık tanıtma yazıları yazar. Edebî tenkit ve sosyal-siyasî makaleleriyle, kendisini derin bilgi sahibi ve ince zevkli bir edebiyatçı olarak tanıtır.

M.Galev, idaresi altındaki hususî yayın imkânlarından faydalanarak popüler karakterde ilmî risaleler, okuma yazma kılavuzları, ders notları neşretmeye de büyük önem verir. Bu tür yayınlar arasında, kendisinin hazırladığı ve tercüme ettikleri de bulunmaktadır. *Törki Sarfı* (1910) isimli Tatarcanın morfolojisine dair ders notları, tabiat, iş ve çocuk terbiyesi ve çeşitli zanaatlar hakkındaki hikâyelerden iki bölüm olarak düzenlediği *Törki ukuv* kitabı (1911), bunlar arasındadır.

M.Galev'in sanat faaliyetinin bu devirdeki dallarından biri de tercümelerdir. O, Rus klâsik yazarlarından A.Puşkin'in *Kar Fırtınası* hikâyesini, L.Tolstoy'un meşhur *Hacı Murat ve Kröyçer Sonatı* eserlerini, yine Puşkin'den, Batuşkov'dan ve M.Lermontov'dan çeşitli şiirler çevirmiştir. Lermontov'un "Puşkin'in Vefatına" şiiri, bunlar arasındadır. Sonradan bu şiir tercümelemleri, M.Galev'in kendi şiirleriyle bir araya getirilerek 1912'de Orenburg'da *Nik Yazılğannar?* adı altında basılır. Yazar buraya yazdığı giriş sözünde şiir tecrübeleri hakkında şöyle der: "Elinde kalem tutabilen her Tatar gencinde meçhul bir hastalık hükmünü alan şair olma arzusu, bundan kısa zaman evvel bende de pek kuvvetliydi. Bu hastalığın tesiriyle ben de elimden gelip gelmeyeceğini hesaba katmadan, "şiir" ismi vererek birçok şey yazıp atmışım meğer. Malumdur ki, benim şu elinizde tuttuğunuz yazılarım hakiki "şiirler" arasında hiçbir ilgi olmadığını yazmama gerek görmüyorum, bunu herkes anlar, görür. Heyecanla yazılmış şeylerin bir yerlerde kaybolmaması ve edebiyat tarihimize uğraşan kişiler için, en azından, menfi yönden misal olmaya yararlar diye, çeşitli zamanlarda, çeşitli münasebetlerle yazılmış mezkur yazıları toplayıp *Nik Yazılğannar?* adıyla bir mecmua şeklinde bastırdım."

Toparlayacak olursak, M. Galev'in 1917 yılına kadarki içtimâî ve sanat faaliyetleri çeşitli dallar hâlinde yürür. Bu devirde, o, Tatar edebiyatı tenkit dünyasının ön saflarında giden kabiliyetli bir gazeteci, tecrübeli bir yayıncı, matbaa ustası, başarılı bir organizatör ve halka irfan dağıtan bir maarifçi olarak tanınır.

O, Tatar gazeteciliği, edebiyatı ve maarifi tarihinde sadece bu hizmetleriyle bile kendisine lâyük saygın yeri almış olurdu. Lâkin, edebiyatımızın şansına, bunlar maarifçi yazarın ileride, Sovyet devrinde doğacak temel edebî eserlerini yazmaya hazırlık, tecrübe toplama mahiyetindedir.

Nihayet, zelzeleli, tabîî akışındaki hayat nizamlarını alt üst eden Ekim 1917 olayları başlar.

Önceleri bizde, 1917'ye kadar edebiyat dünyasında ismi tanınan şu veya bu yazarın Ekim olaylarına münasebeti hakkında söz açıldığında, "O, Ekimi sevinçle karşıladı" veya "Kabul etmedi, başka ülkeye kaçtı" şeklinde kesin hükümler kullanmak âdet hâline gelmişti. Evet, o devirde öyleleri de böyleleri de olmuştu. Meselâ, ihtilâl kadarki millî azatlık hareketinde yer alan eski nesil yazarlar ve siyasetçiler (G.İshaki, S.Maksudi, G.Battal, F.Tuktar vb.), Ekimi açıkça kabul etmeyip dışarıya gitmeye mecbur kalmışlardı. Lâkin, ülkede kalanlar arasında, Ekimin vaad ettiği "aydınlık gelecek" ve millî bağımsızlık uğruna, onu canı gönülden kabul edenler olduğu gibi, çelişkide kalanlar, inançları sarsılıp büsbütün ümitsizliğe düşenler, ruhî azap geçirenler olduğu da malûmdur. M.Galev, içti-mâî ve siyasî hayattaki bu keskin dönüşümü, kiblelerin değişimini nasıl kabul etti acaba? Bunu açıkça kestirip söylemek zor, ama tahmin etmek mümkün. Rayına oturmuş hayat nizamlarının aniden bozulması, 1914'ten beri başarıyla çalışan *Bilik* yayını evine yeni hâkimiyet tarafından el konulması, devletin idaresine geçmesi, nihayet, kendi naşirliğinde ve yazarlığında çıkagelen, o devrin yegâne mizah dergisi olan *Karmak*'ın hayatına son verilmesi, yazarın ruhî durumuna elbette ki olumsuz tesir etmiştir. Fakat, namuslu bir insan olarak, daha çok da, yeni hâkimiyetin vaat ettiği sözü geçen "aydınlık gelecek"e ümitlenerek yirmili yıllar başında millî siyasette, millî devletçilik yolunda ulaşılan bazı başarılı değişimleri görerek, M.Galev de samimiyetle "yeni, aydınlık hayat kurucuları"nın saflarında yürümeye meyleder. Ancak, bunu ona hayat mecbur eder. "Çalışmayan, yemez!" parolasının en popüler çağıdır, hayatı sürdürmek için ne yolla olursa olsun paralı bir iş bulmak gerek.

Ancak, daimi iş bulma meselesinde, M.Galev büyük zorluklarla karşılaşır. Yirmili yıllardan itibaren hayatın bütün sahalarında hüküm sürmeye başlayan ideolojik sınırlamalar, her şeyi sadece sınıf mücadelesi gözlüğünden bakarak de-

ğerlendirme teamülü, ilk etapta “eski zaman”, “burjuvazi devri” aydınlarına, fikir ve kültür adamlarına, yazarlara, âlimlere karşı uygulanır. Onlara, genel olarak “sınıf açısından inançsız kişiler” etiketi yapıştırılır. Onları sorumlu mevkilere getirmezler, getirselere de orada uzun tutmazlar, bir sebep bulup gitmeye mecbur ederler. Bunu, M.Galev’in iş arayarak bir yerden ötekine gidip durması misalinde de görmek mümkün. 1919’da, Başkurdistan Maarif Komiserliğinde çalışır, 1920’de Orenburg gubernasında ve Moskova’da maarif neşriyatında hizmet verir. “1921’in sonbaharında, ...işsiz kalıp, yeniden Orenburg’a döndüm ve açlık yüzünden başkalarıyla birlikte hususi bir yetiştirme çiftliği kurup çalışmaya mecbur oldum” diye yazar, o 1930 yılındaki çalışma biyografisinde. “1923’te çiftlik dağıtılınca, yine özel bir şirkette işe girdim. 1924’ü tamamen işsiz geçirdim. 1925’te Moskova’ya gidip Merkez Yayın evinde çalışmaya başladım, orada Merkez Mürettipleri Merkezi kurarak buranın idarî vazifelerini yürüttüm. 1926’dan bugüne kadar yine işsizim. Zorlukla, yarı aç yarı tok yaşamaktayım...”

“Yarı aç yarı tok yaşamasına” rağmen, o yıllarda M.Galev’in edebiyat sahasındaki başarılı sanat faaliyetleri de başlar. Sadece 1924-1930 yılları arasında, bir düzineden fazla hikâye, *Salamtorhannar* ve *Pugaç Yavı* isimli iki sahne eseri ve *Kanlı Tamgalar* isimli tarihî destanını yazıp bitirir. Bu vakit içerisinde beş kitabı çıkar, bunlardan ikisi piyes, üçü de hikâyedir. Bunlardan *Töyénner* (Kazan 1928) ve *Kayav* (Kazan 1927) hariç hepsi Moskova’da Merkez Yayın evinde basılır.

Kanlı Tamgalar destanının kaderi ise, ibret verici ve üzücüdür. Bu eserin dört kitaptan oluşması gerekir. Yazar, önce her kitabın genişletilmiş plânını yapar, isimlerini belirler. Bugün, bu dört kitaptan sadece ilk ikisini, Rusça tercümelemleri vasıtasıyla bilmekteyiz. Rusça baskılarında *Mut* ve *Muhadjiri* olarak adlandırılan bu iki roman altmışlı yıllarda yeniden Tatarcaya tercüme edilip *Bolgançık Yıllar* ve *Möhacirler* adlarıyla iki defa basıldı.

Bilindiği gibi, Sovyet devri edebiyatında barbar sosyoloji taraftarları yirmili yılların sonunda, M.Galev’in eserlerine art arda hücum etmeye başlarlar, ona “karşı devrimci fikirler yayan burjuva artığı” damgasını basarlar. Bu hücumların neticesi malûmdur: Yazarın pek çok eseri, bu arada *Bolgançık Yıllar* ve *Möhacirler* romanları, vaktinde ve orijinal olarak basılmazlar. M.Galev’in bu hak-

sız suçlamalar yüzünden nasıl zorluklar, ruhî azaplar geçirdiğini onun SSSR Merkez Yürütme Komiserleri Sovyeti'ne gönderdiği 10 Mayıs 1930 tarihli açık mektubunda görmek mümkün². Daktilo sayfasıyla 6 sayfa teşkil eden ve 7 maddeden oluşan bu mektubun ilk kısımlarında kendisinin Ekime kadarki ve Ekimden sonraki hayatı ve çalışmalarını, edebî faaliyetlerini, siyasî görüşlerini anlattıktan sonra, 5. maddede şunları kaydeder:

“...İşte birkaç yıldan beri, ben kendimi anlaşılmasız, sihirli, esrarengiz bir çember içinde kalmış gibi hissediyorum. Sorumlu mevkilerdeki Tatar büyüklerinin hemen hemen hepsi beni görmezlikten geliyor; yazar olarak beni resmen tanımıyorlar, geçmişteki çalışmalarına yüz çeviriyorlar, eserlerimin sosyal ehemmiyetini, makalelerimin aktüelliğini tıkamaya, kısacası beni her zaman dışa, arka plana itmeye çalışıyorlar. Bu sebeple, ben daimi bir psikolojik baskı altında yaşıyorum. Oysa ben günlük ihtiyaçlarımdan başka hiçbir şey talep etmiyorum. Benim tek ihtiyacım, bir dilim ekmek, yaşama hakkı ve diğerleri gibi proleter cemiyete hizmet etmek. İşte bu haklara ben yeterince sahip değilim. Kendi bilgilerim doğrultusunda aparatta çalışmak istiyorum, çalışmalarımı takdim ediyorum, türlü sebepler bulup geri çeviriyorlar, işe almak istemiyorlar. Aynı zamanda, ülkede kalifiye insan yetişmiyor diye çan çalıyorlar. Makale yazıyorum, sözle hepsi iyi buluyor, övüyor, fikri güçlü, akıcı, aktüel diyor, fakat basmayı kabul etmiyor, kabul etse de, bastırmıyor ve sebebini açıkça hissettiriyor: Anlaşılan, benim ismimi popüleştirmek uygun değil. Basıldığı zamansa, makale aktüelliğini tamamen kaybetmiş oluyor. Edebî eser yazıp gönderiyorum, onu da önce iyi bulup övüyorlar, tenkit ediyorlar, neşretmek için sıraya koyuyoruz diyerek inandırıyorlar, hatta ufak tefek ücretini de ödüyorlar, fakat asla vaktinde çıkarmıyorlar; bu yolla beni yeni çalışmalarımı takdim etme imkanından mahrum bırakıyorlar. Bir ya da iki yıl geçtikten sonra neşredilse de, o vakitte benim ortaya koyduğum konu, kalem tutan herkes tarafından matbuatta çoktan çiğnenmiş oluyor. Yayın evlerinin benimle münasebetlerini göstermek için şu gerçeği örnek

² Mektup Rusça yazılmış olup burada tercümesi veriliyor. Orijinali KPSS (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) Tataristan Bölge Komitesi arşivindedir (15/325/b.57, s.65-67, 1930). Bu mektubun kopyasını, ben, partiye kayıtlı olmayan Nil Yuzyiyev vasıtasıyla aldirtım (yazarın notu).

vermek yeter: Bu zaman zarfında diğer yazarların nerdeyse tamamı birçok külliyat ve önceleri Arap alfabesiyle basılan eski eserlerini yeni alfabeyle çıkarmayı başardı.

VI. Her sokak köşesinde, “İhtilalden sonraki Tatar edebiyatı geniş okuyucu kitlelerinin talebini karşılayabilecek canlı, başarılı muhtevalı eserlerle zenginleşmiyor”, diye çan çalıyorlar. Lâkin bana göre, bu yoldaşların söz konusu meseledeki davranışları sözlerine uymuyor. İşte, yedi yıldan beri ben sosyal içerikli büyük bir roman üstünde çalışıyorum. Müsvedde hâlindeki eser hemen hemen bitmiş durumdadır ve onun Kanlı Tamgalar adındaki 25 formalık ilk cildi çoktan basıma hazırdır. Tatar edebiyatının tenkit otoriteleri ve edebiyat âlimlerinin neredeyse hepsi romanı okuyup onu sosyal manasıyla da sanat derecesiyle de büyük öneme sahip bir eser olarak değerlendirdiler ve bir an önce basılmasını tavsiye ettiler. (Yazılı tenkitleri elimde mevcuttur.) Meselenin pratik çözümü ise, iki yıldan fazla bir vakte uzayıp gidiyor. Politzad yazı işleri heyeti romanı neşretme kararı çıkardı (5 Mart 1929), VKP'nin Tataristan bölge komitesi bünyesindeki özel edebî görüşme de, 12 Mart 1929 yılı kararıyla bunu doğruladı. Lâkin Tataristan Devlet Yayın evinin baş redaktörü yoldaş Ehmetsov Fethi, inandırıcı hiçbir delil ortaya koymadan, romanı basmayı kati surette reddetti. Merkez Yayın evi, eserin hacmi çok geniş diyerek, yayınlamayı aynı şekilde reddetti. Bense, yarı aç yarı tok yazmaya devam ediyorum.

VII. Bu anlatılanlar, benim fikrime göre, benim bilmediğim, bana bildirilmeyen bir subjektif fikir veya Tataristan'da sorumlu mevkilerde oturanların bir kısmında doğan gereğinden fazla şüphe, olağanüstü dikkat göstermenin neticesidir. Böyle midir değil midir, bunu açıklamak ve düğümü çözmek gerek. Bu hâlde yaşamaya, çalışmaya ve ailemi geçindirmeye gücüm kalmamıştır.

Bu sebeple sizden ricam, yoldaşlar, benim bu hâlimi araştırıp açıklamak için gerekli buyruğu vermenizdir. Eğer benim üzerimde kendimin hiç bilmediği herhangi bir “suç” tespit edilirse, bu konuda beni bilgilendirmenizi ve bu işe gereken istikameti vermenizi istiyorum. Bu suretle siz bana kendi kendimi daha iyi tanıma imkânını vereceksiniz.

Yukarıda söylenenler haricinde benim hiçbir “suçum” yoksa, o zaman benim sizden aşağıdakileri istemeye hakkım var diye düşünüyorum:

1. Benim namuslu ve herhangi bir muhalif çalışmayla yüzünü karartmamış

bir Sovyet vatandaşı olduğuma dair özel bir karar çıkarıp bu kararı “Éşçé” (Moskova) ve “Kızıl Tataristan” (Kazan) gazetelerinde basturmanız;

2. Millî sahada umumî siyasî çizgi üzerinde bana daimi bir iş yerine yerleşme imkânı vermenizi;

3. “Kanlı Tamgalar” isimli romanımın çıkarılmasında bana gerçekten yardım etmenizi; bu arada VKP (b) Bölge Komitesi bünyesindeki özel karara rağmen, Ehmetov’un bu romanı basmayı kesin olarak reddetmesinin asıl sebebini açıklamanızı.

Bu talepleri yerine getirmekle, siz bana hayat hediye edeceksiniz.

Gerekirse, bu meselelerle ilgili olarak şahsî görüşmeye de hazırım; davetinizi büyük memnuniyet ve sevinç hissiyle kabul edeceğim.

10.V.1930

M.Galev

Bu açık mektubun bazı başarılı neticeleri de olur, elbette. Meselâ, *Kanlı Tamgalar*’ın ilk iki cildi, yukarıda söylendiği gibi, *Mut* ve *Muhadjiri* isimleriyle, 1931 ve 1934 yıllarında Moskova’da müstakil kitaplar olarak basılırlar. Bunlardan birincisinin tercümesinde, Türkçe eserleri Rusçaya çevirme alanındaki hizmetleriyle, o devirde yeni tanınmaya başlayan yazar Gayşe Şeripova (1901-1969) çalışır; ikincisi ise yazarın kendisi tarafından tercüme edildikten sonra, Rus edebiyatçısı S.Bıtritskaya tarafından hazırlanır. “Hazırlanırken” ve yayın evi çalışanları tarafından redakte edilirken, romanların asıl metinleri yerli yersiz kısaltılmış ve orijinalindeki bazı millî özellikler kesilmiş olmalı. Bunu, *Möhajirler* romanının Tatarca baskısında muhafaza edilen üç parçasının (*Çülmek Tulgaç*, Moskova 1929), Rusça tercümeleriyle mukayesesinde açıkça görmek mümkündür.

Bu arada, 1934 yılında, Moskova yazarlar şirketi neşriyatında, yazarın yine kendi tercümesiyle, üçüncü hacimli eseri olan, zaman teması üzerine kurulan ve Tatar köyüne 1917 yılının getirdiği keskin değişimler zemininde farklı tabakadaki insanlar arasındaki gergin münasebetleri, psikolojik plânda tasvir eden *Kabılsay* romanı da basılır. Gündelik matbuata sıkıştırılan birkaç parçasını saymazsak, bu eserin de Tatarca orijinali muhafaza edilmemiştir.

Görüldüğü gibi, Kazan’la, Tataristan Devlet Yayın evi idaresiyle ilişkiler

bir türlü yoluna girmez. Yazarın gönderdiği dilekçe ve taleplerin çoğu cevapsız kalır. Romanlarının, diğer edebî eserlerinin el yazmalarını bastırmak için ne kadar uğraşırsa uğraşsın, subjektif tenkide veya yazarın tabiriyle “olağanüstü dikkat gösterisi”ne maruz kalıp her defasında”tashih için” yazarına geri dönderilir. Bu “geri gönderme”lerin sonuncularından birisi, 1936 yılının sonlarında olsa gerek; bu konuda yayın evi idaresinin yazılı olarak kaydedilen resmî emri bulunmaktadır. Yayın evinin 1936 yılı emirler kitapçığındaki bu emrin muhtevasına karşı şüphe uyanmaması için, söz konusu emri burada Rusça aslıyla veriyorum:

Prikaz no. 145
Po Gosudarstvennomu İzdatelstvu
pri SNK TP “Tatgosizdat”
ot 17.XII. 1936 g.

Rukopis romana M.Galev “Mohadjiri”, predstavlenaya avtorom po dogovoru no.31, trebuet korennoy pererabotki (osnovanie-retsenzin t. G.Galiyeva).

Ishodya iz sego, rukopis “Mohadjiri” vernut avtoru M.Galev dlya pererabotki i sçitat rukopis prinyatoy liş posle ispravleniya avtorom na osnove retsenzin s posleduyuşçim prosmotrom glavredaktsiey.

Upravlyayuşçiy Tatgosizdatom
(Muhsinov)

“Halk Komiserleri Sovyeti’nin Tataristan Devlet Yayınevi nezdindeki 17. XII. 1936 tarihli, 145 nolu emri:

Müellif M.Galev tarafından 31 nolu anlaşmayla sunulmuş, Möhacirler romanının el yazması, köklü değişimler istemektedir. (tenkitçi G.Galiyeva’nın tenkitlerine binaen).

Bu sebeple, Möhacirler’in el yazmasının müellif M.Galev’e iade edilmesi ve yazar tarafından baş redaksiyonun incelemeleri esasına göre düzeltildikten sonra kabul edilmesine karar verilmiştir.

Tataristan Devlet Yayın evi Müdürü Muhsinov”.

M.Galev'in yukarıda zikredilen mektubunun sonunda, ek mahiyetinde, roman hakkında yazılan tenkitlerden birkaç parça verilmiştir. Tenkitçilerden Mehmed Maksud ve Şamil Gosmanov eseri çok iyi bulurlar ve basılmasını tavsiye ederler. Gomer Gali ise, eserin neşredilmesi gerekir, demekle birlikte onun yeniden tashih edilmesi zarurliğini kaydeder ve karakter tipleriyle, çeşitli olaylarla yazar kendi sosyal münasebetini, görüşlerini, sempatilerini daha açık bildirseydi, eserin edebî değeri azalmazdı, manasında bir tespit yapar; diğer bir deyişle, yazarın önüne proleterya tapınıncılarının, barbar sosyoloji taraftarlarının ileri sürdüğü taleplerin aynısını koyar. Gomer Gali'nin o yıllardaki içtimaf ve edebî nüfuzunun büyük oluşunu, onun fikrine çok önem verilmesini dikkate alırsak, M.Galev'in romanlarının, vaktinde Tatarca olarak basılmamasının suçlularından biri de o değil midir acaba, şeklinde bir fikir geliyor akla; ruhu incinmesin.

Yazarın, kendi tenkitleri, yayın evi idaresi ve diğer "hasret tenkitçiler"nin (M. Mehdiyev'in ibaresi) istediği gibi eserini "tashih"e başlayıp başlamadığı bizce malûm değildir. Zaten "tashih"e başlamışsa da bitirememiştir, çünkü o sırada dehşetli 1937 yılı gelip çatar, totaliter rejimin hüküm değirmeni olan "troyka"lar çalışmaya başlar. O, artık kimin tenkitçi kimin yazar olduğuna bakmaksızın, millî aydın zümresinin ismi göze çarpan her şahsını birer birer veya toplu hâlde taş sandığa (zindan) yığmaya başlar...

Hatıralara bakıldığında, M.Galev'i, Moskova'daki dairesinde tutuklatıp hüküm vermek üzere Kazan'a getirirler. OSO (özel duruşma) 4 Kasım 1937 tarihinde yapılır. NKVD'nin³ verdiği bilgiye göre, ölüm tarihi (kurşuna dizilerek öldürülmesi?), 12 Kasım 1937 olarak tahmin edilir.

Mehmüt Galev'in edebî eserleri, daha çok da *Bolgançık Yıllar ve Möhacirler* romanları, zamanın sınavını geçip XX. asır Tatar edebiyatının mühim bir kazancı olarak, günümüzde okullarda ve üniversitelerde öğrenilmektedir. Bununla beraber, yazarın bıraktığı mirasın tamamıyla toplandığını söylemek mümkün değil. El yazması hâlinde veya çeşitli gazete ve dergilerde parçalar hâlinde bulunan, bugüne kadar külliyatlarına girmemiş gazete yazılarının, tenkit

³ NKVD: SSCB'de 1934-43 arasında devlet güvenliğinden sorumlu birimlerin bağlı olduğu halk komiserliği.

eserlerinin, fıkraların gözden geçirilerek, bunların bibliyografik listeleri hazırlanmamıştır. Maalesef, yazarın şahsî arşivi de kendisiyle beraber kaybolup gitmiştir. Orada basılmayı bekleyen yeni eserler de geniş miktardadır. Kısacası, genç araştırmacılar için Mehmüt Galev'in edebî mirası üzerine araştırma meydanı çok geniştir.

AKT. HATİCE ŞİRİN